

# Πώς εφευρέθηκε ο εβραϊκός λαός – Βιβλικές αλήθειες και το άλλοθι του «περιούσιου» λαού



Του Shlomo Sand (Ιστορικός, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Τελ Αβίβ, συγγραφέας του βιβλίου «Πώς εφευρέθηκε ο εβραϊκός λαός»).

**Κάθε Ισραηλινός γνωρίζει, πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι η ύπαρξη του εβραϊκού λαού χρονολογείται από τη στιγμή που παρέλαβε την Τορά(1) στο όρος Σινά, καθώς και ότι είναι ο απευθείας και αποκλειστικός απόγονος του λαού αυτού.**

Όλοι πιστεύουν ότι ο εν λόγω λαός, μετά την έξοδό του από την Αίγυπτο, εγκαταστάθηκε στη «Γη της Επαγγελίας», όπου οικοδόμησε το ένδοξο βασίλειο του Δαβίδ και του Σολομώντα, το οποίο εν συνεχεία χωρίστηκε στα βασίλεια του Ιούδα και του Ισραήλ. Επίσης, κανένας δεν αγνοεί το γεγονός ότι αυτός ο λαός γνώρισε δύο φορές την εξορία: αρχικά μετά την καταστροφή του πρώτου ναού, τον 6ο αιώνα π.Χ., και, αργότερα, μετά την καταστροφή του δεύτερου ναού, το έτος 70 μ.Χ.

Ακολούθησε μια περιπλάνηση που διήρκησε σχεδόν δύο χιλιάδες χρόνια: οι μετακινήσεις αυτές οδήγησαν τον εβραϊκό λαό στην Υεμένη, στο Μαρόκο, στην Ισπανία, στη Γερμανία, στην Πολωνία και στα πέρατα της Ρωσίας, αλλά, παρ' όλα αυτά, κατόρθωνε πάντα να διατηρεί τους δεσμούς του αίματος ανάμεσα στις σκορπισμένες κοινότητές του.

**Η δικαίωση του αγώνα**

Στα τέλη του 19ου αιώνα, είχαν ωριμάσει πια οι συνθήκες για την επιστροφή στην αρχέγονη πατρίδα. Αν δεν υπήρχε η ναζιστική γενοκτονία, εκατομμύρια Εβραίοι θα είχαν επανεποικίσει ομαλά το «Ερέτς Ισραήλ» («τη γη του Ισραήλ»), αφού αυτό το όνειρο έτρεφαν επί είκοσι αιώνες όλες οι γενιές του λαού αυτού.

Παρθένα η Παλαιστίνη, περίμενε τον αυτόχθονα λαό της να την κάνει να ανθίσει ξανά. Γιατί σε αυτόν ανήκε και όχι σε εκείνη την αραβική μειονότητα που στερείται ιστορίας και βρέθηκε εκεί κατά τύχη. Ήταν δίκαιοι, επομένως, οι πόλεμοι που διεξήγαγε ο περιπλανώμενος λαός για να ξαναπάρει στην κατοχή του τη δική του γη, και εγκληματική η βίαιη αντίσταση του ντόπιου πληθυσμού.

Από πού προέρχεται αυτή η ερμηνεία της εβραϊκής ιστορίας; Είναι το έργο, από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και μετά, ταλαντούχων ανασκευαστών του παρελθόντος που η γόνιμη φαντασία τους, βασισμένη σε θραύσματα θρησκευτικής μνήμης, εβραϊκής και χριστιανικής, επινόησε μια ενιαία γενεαλογική αλυσίδα για τον εβραϊκό λαό. Γεγονός είναι ότι η πλούσια ιστοριογραφία του ιουδαϊσμού επιτρέπει πλήθος ιστορικών προσεγγίσεων.

Όμως, η πολεμική που ξέσπασε στους κόλπους του δεν αμφισβήτησε ποτέ τις οντολογικές αντιλήψεις που σφυρηλατήθηκαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Όταν ήρθαν στο φως ντοκουμέντα που απειλούσαν να αντικρούσουν την ιδέα του γραμμικού παρελθόντος, δεν συνάντησαν καμία απήχηση. Η εθνική επιταγή, σαν στρείδι ερμητικά κλειστό, απέκλειε οποιαδήποτε αντίφαση ή απόκλιση από την κυρίαρχη ιδέα.

Οι ειδικές μονάδες παραγωγής γνώσης πάνω στο εβραϊκό παρελθόν -τα πανεπιστημιακά τμήματα που ήταν αποκλειστικά αφιερωμένα στην «ιστορία του εβραϊκού λαού»- συνεισέφεραν σημαντικά σε αυτή την παράδοση ημιπληγία. Ακόμα και η καθαρά νομικού χαρακτήρα συζήτηση πάνω στο ερώτημα «ποιος είναι Εβραίος;» δεν απασχόλησε τους ιστορικούς: για αυτούς, Εβραίος θεωρείται κάθε απόγονος του συγκεκριμένου λαού που οδηγήθηκε στην εξορία πριν από δύο χιλιάδες χρόνια.

Οι «εγκεκριμένοι» ερευνητές του παρελθόντος δεν συμμετείχαν καν στην έριδα των «νέων ιστορικών» που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Οι περισσότεροι από τους πρωταγωνιστές της δημόσιας ιδεολογικής διαμάχης, που ο αριθμός τους ήταν ούτως ή άλλως περιορισμένος, προέρχονταν από άλλες επιστήμες ή από εξωπανεπιστημιακούς χώρους: κοινωνιολόγοι, ειδικοί στους ανατολικούς πολιτισμούς, γλωσσολόγοι, γεωγράφοι, πολιτικοί επιστήμονες και

αρχαιολόγοι ήταν εκείνοι που διατύπωσαν νέες σκέψεις πάνω στο πολυσυζητημένο εβραϊκό και σιωνιστικό παρελθόν.

Στις τάξεις τους απαντούν επίσης πανεπιστημιακοί του εξωτερικού. Από τα «τμήματα εβραϊκής ιστορίας» αντίθετα, το μόνο που ακούστηκε ήταν δειλές και συντηρητικές αντιδράσεις, ενδεδυμένες με μια απολογητική ρητορική, στηριγμένη σε προκαταλήψεις.

Εν ολίγοις, η εθνική ιστορία έχει ωριμάσει ελάχιστα τα τελευταία 60 χρόνια και, κατά πάσα πιθανότητα, δεν θα εξελιχθεί στο άμεσο μέλλον. Ωστόσο, τα γεγονότα που έφεραν στο φως οι έρευνες θέτουν σε κάθε έντιμο ιστορικό, αναπάντεχα, εκ πρώτης όψεως, πλην όμως θεμελιώδη ερωτήματα .

Μπορεί να θεωρηθεί η Βίβλος ιστορικό βιβλίο; Οι πρώτοι σύγχρονοι εβραίοι ιστορικοί, όπως ο Ισαάκ Μάρκος Γιοστ ή ο Λέοπολντ Τσουντς, στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, δεν την αντιλαμβάνονταν κατ' αυτόν τον τρόπο: στα δικά τους μάτια, η Παλαιά Διαθήκη ήταν ένα θεολογικό βιβλίο που έπαιζε το ρόλο του συνδετικού κρίκου ανάμεσα στις εβραϊκές θρησκευτικές κοινότητες μετά την καταστροφή του πρώτου ναού. Χρειάστηκε να περιμένουμε ως το δεύτερο μισό του ίδιου αιώνα για να συναντήσουμε ιστορικούς, με πρώτο τον Χάινριχ Γκρετς, που να ασπάζονται μια «εθνική» θεώρηση της Βίβλου: αυτοί έδωσαν στη φυγή του Αβραάμ προς τη Χαναάν, την έξοδο από την Αίγυπτο ή ακόμα και στο ενιαίο βασίλειο του Δαβίδ και του Σολομώντα τη διάσταση αφηγήσεων ενός αυθεντικού εθνικού παρελθόντος.

Οι ιστορικοί του σιωνισμού δεν έπαψαν έκτοτε να επαναλαμβάνουν αυτές τις «βιβλικές αλήθειες» που έγιναν ο άρτος ο επιούσιος της εθνικής παιδείας τους.

Να, όμως, που τη δεκαετία του 1980 η γη αρχίζει να τρέμει, κλονίζοντας τους αρχέγονους μύθους. Οι ανακαλύψεις της «νέας αρχαιολογίας» έρχονται σε αντίθεση με τη θεωρία μιας μεγάλης εξόδου τον 13ο αιώνα π.Χ. Επιπλέον, ο Μωυσής δεν θα μπορούσε να βγάλει τους Εβραίους από την Αίγυπτο και να τους οδηγήσει στη «Γη της Επαγγελίας», για τον απλούστατο λόγο ότι εκείνη την εποχή η συγκεκριμένη γη... βρισκόταν στα χέρια των Αιγυπτίων.

Εξάλλου, δεν υπάρχουν ίχνη που να μαρτυρούν κάποια εξέγερση των σκλάβων στην αυτοκρατορία των Φαραώ ή τη γρήγορη κατάκτηση της γης της Χαναάν από ξένα στοιχεία.

Δεν υπάρχουν, επίσης, σημάδια ούτε ενθύμια από τα μεγαλοπρεπή βασίλεια του Δαβίδ και του Σολομώντα. Οι ανακαλύψεις της προπερασμένης δεκαετίας δείχνουν ότι εκείνη την εποχή υπήρχαν δύο μικρά βασίλεια: το βασίλειο του Ισραήλ, που

ήταν και το ισχυρότερο, και το βασίλειο του Ιούδα, η μελλοντική Ιουδαία. Φαίνεται, μάλιστα, πως ούτε οι κάτοικοι του τελευταίου υπέστησαν την εξορία τον 6ο π.Χ. αιώνα: οι μόνοι που πρέπει να εγκαταστάθηκαν στη Βαβυλώνα ήταν η πολιτική και πνευματική αφρόκρεμα. Από εκείνη την καθοριστική συνάντηση με τις περσικές θρησκείες γεννήθηκε ο εβραϊκός μονοθεϊσμός.

Άραγε, η εξορία του 70 μ.Χ. συνέβη πραγματικά; Παραδόξως, αυτό το «θεμελιώδες γεγονός» στην ιστορία των Εβραίων, που αποτελεί την απαρχή της διασποράς, δεν αποτέλεσε αντικείμενο κανενός ερευνητικού έργου.

Κι αυτό, για έναν πολύ πεζό λόγο: οι Ρωμαίοι κατακτητές δεν εξόρισαν ποτέ κανέναν λαό σε όλο το ανατολικό τμήμα της Μεσογείου. Με εξαίρεση τους αιχμαλώτους που έγιναν σκλάβοι, οι κάτοικοι της Ιουδαίας συνέχισαν να ζουν στη γη τους ακόμα και μετά την καταστροφή του δεύτερου ναού.

Ένα τμήμα τους ασπάστηκε το χριστιανισμό τον 4ο αιώνα, ενώ η πλειονότητα ενώθηκε με το Ισλάμ μετά την κατάκτηση από τους Αραβες, τον 7ο αιώνα. Οι περισσότεροι διανοητές του σιωνισμού τα γνώριζαν όλα αυτά: έτσι, ο Γιτζάκ Μπεν Ζβι, μελλοντικός πρόεδρος του κράτους του Ισραήλ, όπως και ο Δαβίδ Μπεν Γκουριόν, ιδρυτής του κράτους, τα έγγραφαν αυτά ως το 1929, τη χρονιά της μεγάλης εξέγερσης της Παλαιστίνης. Και οι δύο αναφέρουν με διάφορες ευκαιρίες το γεγονός ότι οι χωρικοί της Παλαιστίνης είναι οι απόγονοι των κατοίκων της αρχαίας Ιουδαίας(2).

### **Το ελληνοϊουδαϊκό βασίλειο**

Εάν, λοιπόν, δεν έγινε ποτέ ο διωγμός του λαού που κατοικούσε στην ρωμαιοκρατούμενη Παλαιστίνη, τότε από πού προέρχονται τα πλήθη των Εβραίων που εποικίζουν τα παράλια της Μεσογείου από την αρχαιότητα;

Πίσω από το παραπέτασμα της εθνικής ιστοριογραφίας κρύβεται μια συγκλονιστική ιστορική πραγματικότητα. Από τη στάση των Μακαβαίων, τον 2ο π.Χ. αιώνα, μέχρι την εξέγερση του Μπαρ-Κόχμπα(3), τον 2ο μ.Χ. αιώνα, ο ιουδαϊσμός ήταν η θρησκεία με την εντονότερη προσηλυτιστική δραστηριότητα. Οι Ασμοναίοι είχαν ήδη προσηλυτίσει διά της βίας τους Ιδουμαίους της Νότιας Ιουδαίας και τους Ιτουραίους της Γαλιλαίας, οι οποίοι προσαρτήθηκαν στον «λαό του Ισραήλ». Με αφετηρία εκείνο το ελληνοϊουδαϊκό βασίλειο, ο ιουδαϊσμός εξαπλώθηκε σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή και στα παράλια της Μεσογείου. Τον 1ο μ.Χ. αιώνα έκανε την εμφάνισή του στο σημερινό Κουρδιστάν, το εβραϊκό βασίλειο της Αδιαβίνης, το οποίο, όμως, δεν ήταν το τελευταίο που

«εξιουδαίστηκε». Ακολούθησαν και άλλα.

Τα γραπτά του Φλάβιου Ιωσήφ δεν αποτελούν τη μοναδική μαρτυρία για την προσηλυτιστική ζέση των Εβραίων. Πολλοί ρωμαίοι συγγραφείς, από τον Οράτιο ως τον Σενέκα κι από τον Ιουβενάλιο ως τον Τάκιτο, εκφράζουν σχετικούς φόβους. Το Μισνά και το Ταλμούδ(4) επιτρέπουν την τακτική του προσηλυτισμού -έστω και αν, απέναντι στην αυξανόμενη πίεση του χριστιανισμού, οι σοφοί της ταλμουδικής παράδοσης εξέφρασαν τις επιφυλάξεις τους ως προς το ζήτημα.

Η επικράτηση της θρησκείας του Ιησού στις αρχές του 4ου αιώνα δεν βάζει φρένο στην εξάπλωση του ιουδαϊσμού, ωστόσο απωθεί τον εβραϊκό προσηλυτισμό στις παρυφές του χριστιανικού κόσμου. Τον 5ο αιώνα κάνει την εμφάνισή του, στη θέση της σημερινής Υεμένης, ένα ισχυρό εβραϊκό βασίλειο με το όνομα Χιμιάρ, οι απόγονοι του οποίου θα διατηρήσουν την πίστη τους μετά την επικράτηση του Ισλάμ έως και τη σύγχρονη εποχή.

Επίσης, οι άραβες χρονικογράφοι μάς γνωστοποιούν την ύπαρξη βερβερίνων φυλών τον 7ο αιώνα, που έχουν εξιουδαϊστεί: μπροστά στην επέλαση των Αράβων που φτάνουν στη Βόρεια Αφρική στα τέλη του ίδιου αιώνα, εμφανίζεται η θρυλική μορφή της εβραίας βασίλισσας Ντίγια ελ-Καχίνα, η οποία προσπάθησε να τους αναχαιτίσει. Οι εξιουδαϊσμένοι Βερβερίνοι θα λάβουν μέρος στην κατάκτηση της Ιβηρικής Χερσονήσου και θα θέσουν τα θεμέλια της ιδιαίτερης συμβίωσης μεταξύ Εβραίων και Μουσουλμάνων που χαρακτηρίζει τον ισπανοαραβικό πολιτισμό.

Ο σημαντικότερος μαζικός προσηλυτισμός λαμβάνει χώρα κάπου ανάμεσα στη Μαύρη και την Κασπία Θάλασσα: αφορά το τεράστιο βασίλειο των Χαζάρων, τον 8ο αιώνα.

Η εξάπλωση του ιουδαϊσμού από τον Καύκασο ως τη σημερινή Ουκρανία έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση πολλών κοινοτήτων, οι οποίες απωθούνται ομαδικά προς την Ανατολική Ευρώπη εξαιτίας των επιδρομών των Μογγόλων, τον 13ο αιώνα. Εκεί, μαζί με τους Εβραίους που είχαν έρθει από τις σλαβικές περιοχές του Νότου και τα σημερινά γερμανικά εδάφη, θα θέσουν τις βάσεις του μεγάλου πολιτισμού των γίντις(5).

Οι αφηγήσεις σχετικά με τις ποικίλες ρίζες των Εβραίων απαντούν, λίγο ή περισσότερο δειλά, στη σιωνιστική ιστοριογραφία μέχρι περίπου τη δεκαετία του 1960. Στη συνέχεια περνούν στο περιθώριο, έως ότου εξαφανιστούν από τη συλλογική μνήμη του Ισραήλ.

Οι κατακτητές της πόλης του Δαβίδ, το 1967, όφειλαν να είναι οι απευθείας απόγονοι του μυθικού του βασιλείου και όχι -θεός φυλάξοι!- οι διάδοχοι των βερβερίνων πολεμιστών ή των Χαζάρων ιπποτών. Οι Εβραίοι, επομένως, αποτελούν ένα ιδιαίτερο «έθνος», το οποίο, ύστερα από δύο χιλιάδες χρόνια εξορίας και περιπλάνησης, επιστρέφει επιτέλους στη δική του πρωτεύουσα, την Ιερουσαλήμ.

### **Επιστράτευση της βιολογίας**

Οι φορείς αυτής της γραμμικής και αδιαίρετης αφήγησης δεν στηρίζονται μόνο στη διδασκαλία της ιστορίας. Επικαλούνται μάλιστα και τη βιολογία. Από τη δεκαετία του 1970 και μετά, μια σειρά «επιστημονικών» ερευνών στο Ισραήλ προσπαθεί να αποδείξει με κάθε μέσο τη γενετική συγγένεια μεταξύ των απανταχού επί γης Εβραίων.

Η «έρευνα πάνω στην προέλευση των πληθυσμών» αποτελεί πλέον έναν θεμιτό και δημοφιλή τομέα της μοριακής βιολογίας, ενώ το αρσενικό χρωμόσωμα Y αποκτά τιμητική θέση δίπλα σε μια εβραία Κλειώ(6), στο πλαίσιο μιας ξέφρενης αναζήτησης της κοινής καταγωγής του «εκλεκτού λαού».

Η συγκεκριμένη ιστορική αντίληψη αποτελεί τη βάση της πολιτικής του κράτους του Ισραήλ που επικεντρώνεται στο θέμα της ταυτότητας, κι αυτό είναι που πονάει! Προσφέρει την ευκαιρία για μια οντολογική και εθνοκεντρική ερμηνεία του ιουδαϊσμού, τροφοδοτώντας έτσι ένα καθεστώς διακρίσεων που απομονώνει τους Εβραίους από τους μη Εβραίους -άραβες, αλλά και Ρώσους μετανάστες ή ξένους εργάτες.

Το Ισραήλ, 60 χρόνια μετά την ίδρυσή του, αρνείται να δει τον εαυτό του ως μια δημοκρατία που υπάρχει για τους πολίτες της. Περίπου το ένα τέταρτο από αυτούς δεν θεωρούνται Εβραίοι και, σύμφωνα με το πνεύμα των νόμων, το κράτος δεν είναι δικό τους. Αντίθετα, το Ισραήλ παρουσιάζεται πάντα ως το κράτος των απανταχού επί γης Εβραίων, έστω κι αν δεν πρόκειται πια για κατατρεγμένους πρόσφυγες αλλά για ισότιμους πολίτες που απολαμβάνουν πλήρη δικαιώματα στα κράτη στα οποία διαβιούν.

Με άλλα λόγια, μια εθνοκρατία χωρίς σύνορα δικαιολογεί τις σκληρές διακρίσεις που επιβάλλει απέναντι σε μια μερίδα πολιτών της, επικαλούμενη το μύθο του προαιώνιου έθνους που ανασυντάχθηκε για να επανενωθεί στη «γη των προγόνων».

### **Θρησκευτικές κοινότητες**

Το να γραφτεί, επομένως, μια νέα εβραϊκή ιστορία, απαλλαγμένη από το

σιωνιστικό πρίσμα, δεν είναι εύκολο πράγμα. Το φως που διαθλάται μέσα από αυτό μετασχηματίζεται σε ανεξίτηλα εθνοκεντρικά χρώματα.

Και όμως, οι Εβραίοι σχημάτιζαν ανέκαθεν συμπαγείς θρησκευτικές κοινότητες, συνήθως μέσω του προσηλυτισμού, σε διάφορες περιοχές του κόσμου: δεν συνιστούν, λοιπόν, ένα «έθνος» με κοινή καταγωγή το οποίο εκτοπίστηκε και περιπλανήθηκε για είκοσι αιώνες.

Η εξέλιξη της ιστοριογραφίας, όπως και, γενικότερα, η διαδικασία του εκσυγχρονισμού, περνά, όπως γνωρίζουμε, μέσα από την επινόηση του έθνους, μιας έννοιας που απασχόλησε εκατομμύρια ανθρώπους κατά τον 19ο κι ένα σημαντικό κομμάτι του 20ού αιώνα.

Στα τέλη του περασμένου αιώνα, τα όνειρα άρχισαν να ξεθωριάζουν. Ολο και περισσότεροι ερευνητές αναλύουν, ανατέμνουν και ανασυνθέτουν τις μεγάλες εθνικές παραδόσεις, κυρίως τους μύθους περί κοινής καταγωγής, ιδιαίτερα αγαπητούς στους χρονικογράφους του παρελθόντος.

Στην αναζήτηση της ταυτότητας, οι εφιάλτες του χθες θα δώσουν αύριο τη θέση τους σε άλλα όνειρα για μια νέα ταυτότητα. Όπως κάθε προσωπικότητα που αποτελείται από ποικίλες και ρευστές ταυτότητες, η ιστορία είναι κι αυτή μια ταυτότητα που εξελίσσεται.

## **Επεξηγήσεις**

(1) Το ιδρυτικό κείμενο του ιουδαϊσμού, η Τορά -η εβραϊκή ρίζα «yara» (γιαρά) σημαίνει «διδάσκω»- αποτελείται από τα πέντε πρώτα βιβλία της Αγίας Γραφής ή Πεντάτευχο: τη Γένεση, την Έξοδο, το Λεβιτικό, τους Αριθμούς και το Δευτερονόμιο.

(2) Βλ. Δαβίδ Μπεν Γκουριόν και Γιτζάκ Μπεν Ζβι, «Το “Ερέτς Ισραήλ” στο παρελθόν και το παρόν», (1918, στα γίντις), Ιερουσαλήμ, 1980 (στα εβραϊκά) και Μπεν Ζβι, «Ο πληθυσμός μας μέσα στη χώρα» (στα εβραϊκά), Βαρσοβία, Εκτελεστική Επιτροπή της Ένωσης Εβραϊκής Νεολαίας και Εθνικού Εβραϊκού Ιδρύματος, 1929.

(3): Σιμόν Μπαρ-Κόχμπα: εβραίος επαναστάτης που ηγήθηκε της λεγόμενης «στάσης του Μπαρ-Κόχμπα» κατά των Ρωμαίων, το 132 π.Χ. Ιδρυσε ένα ανεξάρτητο εβραϊκό κράτος, το οποίο επανακατακτήθηκε από τους Ρωμαίους τρία χρόνια αργότερα.

(4) Το Μισνά, το οποίο θεωρείται το πρώτο έργο της ραβινικής λογοτεχνίας,

ολοκληρώθηκε τον 2ο μ.Χ. αιώνα. Το Ταλμούδ συνθέτει το σύνολο των συζητήσεων των ραβίνων σχετικά με το νόμο, τα έθιμα και την ιστορία των Εβραίων. Υπάρχουν δύο Ταλμούδ: το Ταλμούδ της Παλαιστίνης που γράφτηκε ανάμεσα στον 3ο και τον 5ο αιώνα, και το Ταλμούδ της Βαβυλώνας που ολοκληρώθηκε στα τέλη του 5ου αιώνα.

(5) Τα γίντις, τα οποία μιλούσαν οι Εβραίοι της Ανατολικής Ευρώπης, είναι μια σλαβογερμανική γλώσσα που περιλαμβάνει λέξεις εβραϊκής προέλευσης.

(6) Η Κλειώ στην ελληνική μυθολογία ήταν η μούσα της ιστορίας.

Πηγή: enet.gr (αναδημοσίευση από άρθρο της γαλλικής εφημερίδας «Le Monde» - 12/10/2008)